

MORTIMER ADLERNING FAOL O'QISHNING METOD VA USULLARI VA ULARNING TANQIDIY FIKRLASHDAGI O'RNI

Suyunova Noila G'ayrat qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti "Falsafa va mantiq" kafedrasida magistranti

suyunovanoila03@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada Mortimer Adlarning faol o'qish metod va usullari batafsil ijodiy va falsafiy tahlil qilinadi. Mortimer Adlarning mutolaa qilishning yangi metodlari xususiyatlarining ahamiyatini hozirgi davr nuqtai nazardan ochib beriladi, shuningdek ushbu maqolada Mortimer Adlarning faol o'qish usullari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ijobiy roliga alohida diqqat qaratiladi.

Kalit so'zlar: *faol o'qish, analitik o'qish, Sokratik usul sintopik o'qish, sintopikon, Aristotel-tomistik an'ana, tanqidiy fikrlash*

МЕТОДЫ И МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ МОРТИМЕРА АДЛЕРА И ИХ МЕСТО В КРИТИЧЕСКОМ МЫШЛЕНИИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье творчески и философски подробно анализируются способы и методы активного чтения Мортимера Адлера. Раскрывается важность особенностей новых способов чтения Мортимера Адлера с точки зрения текущей эпохи, чему в данной статье уделяется особое внимание. Акцентируется внимание на положительной роли методов активного чтения Мортимера Адлера в развитии критического мышления.

Ключевые слова: *активное чтение, аналитическое чтение, сократический метод, синтопическое чтение, синтопикон, аристотелевско-томистическая традиция, критическое мышление..*

MORTIMER ADLER'S METHODS AND METHODS OF ACTIVE LEARNING AND THEIR PLACE IN CRITICAL THINKING

ABSTRACT

This article, Mortimer Adler's active reading methods and methods are analyzed in detail creatively and philosophically. The importance of the features of Mortimer Adler's new methods of reading is revealed from the point of view of the current era, and in this article, special attention is paid to the positive role of Mortimer Adler's active reading methods in the development of critical thinking. is focused.

Key words: *active reading, analytical reading, Socratic method, syntopic reading, syntopicon, Aristotelian-Thomistic tradition, critical thinking.*

KIRISH

Mortimer Adlarning faol o'qish usuli kitobni yanada samaraliroq o'qishga asos bo'lib xizmat qildi. Sababi uning mutolaa haqidagi nodir maslahatlari hozirgi global svilizatsiyalar davrida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ammo ba'zi olimlarning fikrlariga ko'ra Mortimer Adlarning analitik o'qishi cheklangan tizim deb baholanmoqda. Shundan kelib chiqqan holda Mortimer Adlarning faol o'qish metodini tanqidiy va falsafiy nuqtayi nazardan baholashga zarurat tug' ilmoqda. Albatta bu metodning xususiyatlari va kamchiliklari, boshqa shu turdagi metodlardan farqli jihatlarini to'liq asoslash va qiyoslash orqali yuzaga chiqadi deb hisoblaymiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yuqori sifatli o'qish qobiliyati insonga intellektual rivojlanish, targ'ibotni farqlash, manipulyatsiyani tan olish va soxta hokimiyatlarga berilmaslik qobiliyatini beradi. Har qanday biznes singari, o'qish ham tayyorgarlikni talab qiladi. Nasser Jose Monir aytganidek "o'qish mavzusiga juda ko'p hissa bor, lekin faqat Mortimer Adlerdan mavzu muntazam va har tomonlama yoritilgan, bu uchun asosiy janrlar amal qiladi. Adler to'rt darajali vertikal o'qish (elementar) bilan matritsa ishlab chiqdi, analitik va sintopik), ortib borayotgan chuqurlik va gorizontalar o'qishning oltita janri bilan (she'riyat, teatr, Nasr, tarix, fan va falsafa)"¹. Mortimer Adlarning faol o'qish metod va usullari, tasnifi umuman olganda to'g'ri mutolaa qilish haqidagi yondashuvlari 1940-yilda eng ko'p sotilgan "How to Read a Book" (Kitoblar qanday o'qiladi) nomli kitobida tasvirlab berilgan. Avvalo Mortimer Adlarning ilmiy merosining o'rganilish va tadqiq etilgan doirasini tahlil qilsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu kitobda Adler o'qish darajalarini to'rtga bo'lgan edi. Analitik o'qishni Felipe Bezerra de Castro Oliveira o'z maqolasida tadqiqotning markaziga qo'yib tahlil qilgan bo'lsa², Justin Taylor o'z maqolasida ushbu kitobni o'qib bo'lgach o'zi uchun alohida belgilab qo'ygan bo'lim ham aynan analitik o'qish edi. Bu bo'lim analitik o'qishning uchta asosiy bosqichi mavjud, buni ya'ni uchta asosiy savolda ko'rish mumkin: 1) Bu kitob umuman nima haqida? 2) Nima haqida batafsil va qanday

¹ NASSER, José Monir. Lendo Mortimer Adler como Mortimer Adler nos ensina a ler. In: ADLER, Mortimer J.; DOREN, Charles Van. Como ler livros: o guia clássico para a leitura inteligente. Tradução de Edward H. Wolff e Pedro Sette-Câmara. São Paulo: É Realizações, 2010. p. 13.

² MORTIMER J. ADLER E O MÉTODO DA LEITURA ANALÍTICA. Felipe Bezerra de Castro Oliveira. Kinesis, Vol. XII, dezembro 2020, p.65

qilib aytilmoqda? 3) Bu haqiqatmi? Bu nima? ³ .Katerina Domenegini esa o'z maqolasida quyidagilarni ta'kidlagan edi. “Kitobni qanday o'qish kerak” va “Har bir odam” risolasining tandemda o'qilishi o'quvchiga o'z xohish-irodasini va tanlash erkinligini ta'minlaganligi haqidagi da'voni ilgari surdi. Bu qo'shimcha ta'lim manbalari shartli bo'lmasdan, o'z-o'zini takomillashtirishga intilgan auditoriyani oxir-oqibat har qanday "cheklangan" raqamdan tashqariga chiqish uchun qulay vositalar to'plami bilan ta'minlaydi. Adler uchun haqiqatdan ham muhim bo'lgan narsa, qancha kitobni o'zlashtira olishi emas, balki bir hovuch kitob o'qishga bo'lgan e'tibor va yaxshi o'qishga e'tibor qaratish, o'quvchilar bilan yakkama-yakka munozaraga kirishishini talab qiladi. “buyuk kitoblar” dasturlari haqiqiy madaniyatni taklif qilmaydi yoki uni yuqoridan yuklamaydi, lekin ular kuchli individuallik targ'ib qilinadi.”⁴ Asosiy e'tibor kitob va o'quvchi o'rtasidagi suhbat va o'quvchining "javob gapirish" harakati yoki uni qabul qilishiga qaratilgan. Mazkur kitob o'qish bosqichlaridan tortib, tushunish va tanqidiy tahlil qilish strategiyalarigacha bo'lgan mutolaa san'ati haqidagi fikrlari ilk nashr etilgan paytdagidek bugun ham dolzarb deb hisoblaymiz. Adler bir vaqtning o'z to'rtta usulda o'qishni o'rgatadi. Analitik tarzda, muallifning asosiy g'oyasini chiqarish. Sintetik tarzda, muallifning fikrlari rivojlanishini kuzatish. Adlarning qarashlariga ko'ra har bir kitobxon o'z hukmini shakllantirishi juda muhim. Kitobda turli janrdagi adabiyotlarni o'qish bo'yicha maslahatlar berilgan - ilmiy asarlardan tortib, badiiy matnlargacha. Adlarning ta'kidlashicha, o'qish san'ati –bu hech qanday tashqi yordamsiz o'qiladigan materailda aks etgan belgilar ustida ishlash bilan aqlning mustaqil ravishda o'z-o'zini yuqori darajaga olib chiqishidir.” Tinglash mavjud bo'lgan o'qituvchidan o'rganish bo'lsa, o'qish mavjud bo'lmagan o'qituvchidan o'rganishdir. Agar o'qituvchiga savol bersangiz, u sizga, odatda, javob qaytaradi. Agar u aytgan javob sizni o'ylantirsa, bosh qotirib o'tirmasdan uni nimani nazarda tutganini so'rashingiz mumkin. Biroq agar kitobga savol beradigan bo'lsangiz, unga o'zingiz javob berishga majbursiz. Shu jihatdan kitob xuddi tabiat yoki olam kabidir. Agar uni so'roqqa tutsangiz, u fikrlash va tahlil qila olish darajangizga qarab sizga javob qaytaradi. Izlanuvchan o'quvchi kitobni to'rt usulda o'qiydi:

1. analitik. Bu yerda kitobxon kitobning tuzilishini tushunishi, mazmuni va asosiy mavzulariga e'tibor berishi kerak;

2. izohlovchi. Ushbu bosqichda asosiy so'zlarni tushunish, asosiy fikrlarni ajratib ko'rsatish va matnni kitobxon o'z so'zlari bilan takrorlay olishi muhimdir;

³ <https://www.thegospelcoalition.org/blogs/justin-taylor/how-to-read-book-rules-for-analytical/>

⁴ An “Invitation to Learning”: Mortimer Adler’s How to Read a Book, Everyman’s Library, and the Ideal of a “Common Culture”. Caterina Domeneghini. *Literary Imagination*, Volume 25, Issue 1, March 2023, Pages 1–16, <https://doi.org/10.1093/litimag/imad011> Published: 07 July 2023

3.baholovchi. Ushbu bosqichda kitobxon muallif bilan bahslashishi va u noto'g'ri bo'lgan joylarni topishi mumkin deb taxmin qiladi. Avvaliga kitobxon ushbu uchta usuldan ketma-ket foydalanadi, keyin ularni birgalikda ishlatishni o'rganadi. Birinchi ikkita usul (analitik va sharhlovchi) bir-biriga bog'liq, chunki ular matnni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Oxirgi baholash usuli kitobxonning matn tuzilishi va uning asosiy fikrlarini ko'rganida qo'llaniladi. Kitobni to'liq va to'g'ri tushunish uni to'liq o'qish orqali amalga oshiriladi.

4.sintopik o'qish. Adler bitta kitobni o'qishni cheklangan o'qish va bir xil mavzuga oid bir nechta kitoblarni o'qishni qiyosiy o'qish deb tasniflaydi. Kengaytirilgan tushunish uchun ko'pincha lug'atlarga, dayjestlarga murojaat qilish kerak, ba'zan esa boshqa buyuk asarlarni o'qish kerak. Bundan tashqari, ba'zi kitoblarni tushunish uchun shaxsiy tajriba kerak bo'ladi.

1-usul: analitik. Ushbu usuldan muvaffaqiyatli foydalanish uchun to'rtta qoidaga amal qilinadi. Kitobning turi va mavzusi aniqlanadi. Kitobxon o'z oldida turgan kitobga qarab unga o'qishning ma'lum bir usulini qo'llaydi.

Sarlavha, sarlavhalar, kirish va referat kitobxonga kitob mavzusi va maqsadi haqida tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Kitobning asosiy g'oyasini iloji boricha qisqacha ifodalashga harakat qilinishi zarur. Yaxshi kitob mantiqiy va yaxlit bo'lib, uning barcha qismlari o'zaro bog'liqdir. Agar kitobxon asosiy fikrni noto'g'ri ifodalasa, unda u kitobni muallif niyat qilganidan boshqacha qabul qilishi mumkin. Kitobning tuzilishini aniqlash kerak bo'ladi (u qanday qismlardan iborat va jami nechtasi bor) va barcha qismlar orasidagi bog'lanishni kuzatish lozim. Harakatlar algoritmi quyidagicha:

-kitobda nechta qism borligini va ular nima haqida ekanligini aniqlash (qisqacha fikrni shakllantirish);

-har bir bobda kichik mavzuda nechta qism borligini va ular nima haqida ekanligini aniqlash; Bir qarashda, bu zerikarli va qiyin ko'rinadi, lekin vaqt o'tishi bilan izlanuvchan kitobxon bu harakatlarni avtomatik ravishda o'z aqlida bajara boshlaydi.

Kitob muallifi hal qilmoqchi bo'lgan muammolarni ajratib ko'rsatadi. Muallif kitobda savollar tug'diradi va ularga aniq javoblar beradi. Ba'zan ular kitobda aniq tasvirlanmagan, o'quvchi ularni o'zi topishi kerak.

2-usul: Izohlash. Qoidaga ko'ra, bu usul kitobni ikkinchi marta o'qiyotganda qo'llaniladi. Muallif bilan bir xil tilda gaplashishni boshlash zarur. Buni amalga oshirish uchun o'quvchiga quyidagilar kerak bo'ladi:

-matndagi asosiy so'zlarni ajratib ko'rsatish;

-muallif tomonidan berilgan kontekstda ularning aniq ma'nosini tushunish.

Muallif alohida ma'noga ega bo'lishi mumkin bo'lgan ba'zi so'zlardan foydalanishi mumkin. Ularni yaxshilab o'ylab ko'rish va tushunish kerak, bu holda matnni tushunishning keyingi darajasiga erishish mumkin emas;

Kontekst o'quvchiga notanish atamaning ma'nosini uning atrofidagi so'zlar yordamida aniqlashga yordam beradi. Muallif atamalardan tashqari ularning sinonimlaridan ham foydalanishi mumkin. Ba'zan atamalar so'z bilan emas, balki butun iboralar bilan ifodalanadi. O'quvchi o'zini qanday sinab ko'rishi mumkin: agar u kalit so'zlarni ajratib ko'rsatgan bo'lsa va ularning ma'nosini yaxshi tushunsa, u muallif bilan bir xil tilda gapiradi.

Asosiy jummalarni ajratib ko'rsatish orqali muallifning asosiy gaplarini topilishi kerak. Bu yerda tushunish kerakki, eng muhim gaplar qiyinchilik tug'diradigan jummalarda mavjud. O'quvchi ushbu jummalarning ma'nosini tushunganiga ishonch hosil qilishi va ularni o'z so'zlari bilan takrorlashga harakat qilishi zarur. Agar buni qila olmasa, ularning ma'nosini tushunmagan hisoblanadi. O'quvchi o'zining tushunganini tekshirishning yana bir usuli bor: bayonotni o'z tajribasi bilan tasvirlashga harakat qilishi yoki o'xshashlik chiza olish zarur hisoblanadi. Muallifning dalillariga amal qilinadi. Argumentlar faktlar yoki aksiomalarga asoslanishi mumkin, ulardan keyingi xulosalar chiqariladi. Vijdonli muallif bo'lim oxirida argumentda kamchiliklarga yo'l qo'ymaydi, u o'quvchiga matnni boshqarishni osonlashtirish uchun muhim fikrlarni umumlashtiradi va ta'kidlaydi. Muallif berilgan savollarning qaysi birini to'liq ochib bera olganligini, mulohaza yuritish jarayonida qanday yangi savollar paydo bo'lganligini va ular ochilganmi yoki yo'qligini o'quvchining o'zi aniqlab olishi kerak. Bu qoida nafaqat oldingilarini birlashtiradi, balki o'qishning birinchi usulini ikkinchisi bilan bog'laydi.

3-usul: baholash. Izlanuvchan kitobxon tahliliy va izohli usullarda to'xtab qololmaydi, chunki o'qish jarayoni faqat matnni tushunish bilan cheklanmaydi. Asar yoki kitobni o'rganib chiqqandan so'ng, o'quvchi muallif tomonidan aniqlangan savol yoki muammo bo'yicha o'z fikrini shakllantirishi kerak. O'quvchi o'zining mavqeyini o'zining bilimidagi bilimlar asosida ham, shunga o'xshash masala bo'yicha mualliflarning fikri asosida ham aniqlashi mumkin. O'qish - bu muallif va o'quvchi o'rtasidagi dialog, agar qoidalarga muvofiq o'tkazilsa, konstruktiv bo'lishi mumkin. Ushbu qoidalarni ikki guruhga bo'lish mumkin: umumiy tamoyillar va tanqidning o'ziga xos parametrlari.

O'quvchi muallifning g'oyalari va dalillarini yaxshi tushunganiga ishonch hosil qilishi va butun kitobni tahlil qilmasdan uni hukm qilmaslik kerak. Tanqidni nafaqat kelishmovchiliklar orqali bildirish mumkin balki, e'tirof etishi mumkinki, muallif

o'quvchiga muammoga yangicha nuqtai nazarni ko'rsatgan va ba'zi nuqталarda unga e'tiroz bildirishga asos bergan.

Agar o'quvchi haq ekanligiga ishonchi komil bo'lmasa, bahslashmasligi kerak. Munozaradagi yakuniy so'z o'quvchida qoladi. Esda tutish kerakki, asosiy maqsad o'zini o'zi tasdiqlash emas, balki haqiqatni aniqlashdir. O'quvchining haqiqiy g'alabasi - bu yangi bilimlarni o'zlashtirish. O'quvchi o'z nuqtai nazarini himoya qilayotganda, faktlar va mantiqiy xulosalarga amal qilishi, tanqidi uchun sabablar keltirishi, haqiqat va fikr o'rtasidagi farqni bilishi lozim. O'quvchining fikri o'qigan narsasiga va haqiqatga bergan bahosiga asoslanadi. U matndagi muammoning ko'rinishini xolisona baholashga harakat qilishi shart.

4. Sintopik o'qishning o'zi besh bosqichga bo'linadi. Sintopik o'qishning birinchi bosqichi: muhim paragraflarni topish. Albatta, bunda tahliliy o'qish o'quvchining qo'lidan kelishini va agar u xohlasa o'z mavzusi uchun muhim bo'lgan har bir kitobni o'qiy olishi taxmin qilinadi. Lekin unda birinchi darajali ahamiyatga mavzu emas, balki kitoblarning o'zi chiqishi kerak. Shuning uchun ham bu vaziyatda mazkur ketma-ketlik teskari o'giriladi. Sintopik o'qishda o'quvchining o'qiydigan kitoblari emas, balki u o'qiydigan mavzu birinchi darajali ahamiyatga ko'tariladi. Shuning uchun bu darajada qilinishi kerak bo'lgan birinchi ish bu muhim deb hisoblagan kitoblarni taftish qilib o'qish bo'ladi. Bu yerda o'quvchining maqsadi kitoblardagi o'z tadqiqoti uchun eng muhim va mos bo'lgan paragraflarni topishdir. Bu kitoblarning hech biri mavzuga to'la mos bo'lishi ehtimoldan yiroqdir. Garchi bunday bo'lsada (lekin bu kamdan-kam sodir bo'ladi), kitobni tezda o'qib chiqish kerak. Bunda bosh maqsad - bu aynan shu kitobni o'qish emas, balki o'quvchining o'z muammosiga javob topish, mavzu haqida bilib olish ekanligini esdan chiqarmasligi kerak. Bu bosqichni oldin ta'riflangan - kitobning nima haqida ekanligini aniqlashga xizmat qiluvchi taftish qilib o'qish bilan birdaniga olib borilishi mumkin, degan xayolga boriladi. Ko'p hollarda shunday. Lekin doim ham shunday bo'ladi, deb hisoblash noto'g'ri. Kitobni dastlabki taftish qilishdan maqsad bu o'quvchining o'zi tadqiq etishni xohlaydigan mavzuga chuqurroq kirish ekanligini eslab o'tish o'rinli bo'ladi. Toki bir mavzuda o'z manbalar ro'yxatini taftish qilib chiqmaguncha o'sha mavzuni qoniqarli darajada tushunish mumkin emasligini yuqorida aytib o'tilgan edi. Shunday ekan, muhim kitoblarni aniqlash bilan bir paytning o'zida ularning ichidagi muhim paragraflarni aniqlashga urinish ko'pincha befoyda yakunlanadi. Agar tadqiq etayotgan mavzuda anchagina bilimga ega bo'lgan mahoratli o'quvchi bo'lmasa, bu vazifalarni alohida bajargan yaxshi. Hisobga olinishi kerak bo'lgan yana bir muhim narsa bu sintopik o'qish davomidagi dastlabki kitoblar va bir mavzuda anchagina kitob o'qigandan keyin yo'ldan chiqadigan keyingi kitoblar orasidagi farqdir.

Keyinroq o'quvchining oldidan chiqadigan kitoblarga kelganda, u mavzu haqida anchagina keng tushunchaga ega bo'ladi, bunda yuqoridagi ikki vazifa birlashtirilishi, ya'ni "siz yangi paydo bo'lgan kitoblar orasidan muhimlarini ajratib olish bilan bir paytning o'zida ulardagi muhim paragraflarni ham aniqlashni boshlashingiz mumkin. Biroq dastlab ular bir-biridan qat'iy ajratilishi kerak."⁵

Mortimer Adlarning to'g'ri mutolaa qilish konsepsiyasi barcha o'quvchilar duch keladigan muammolarni hal qiladi. Lekin CogZest rahbari, "Kognitiv mahsuldorlik kitoblari" muallifi, Simon Freyzer universitetining ta'lim bo'yicha yordamchi professori Luc P. Beaudoin esa Adlarning qarashlarini tanqid qiladi. "Nima uchun biz allaqachon yaxshi ishlayotgan o'qish kabi biror narsani yaxshilashga harakat qilyapmiz? Chunki axborotni qayta ishlash yanada samaraliroq bo'lishning kalitidir va u ko'nikmalar, maqsadlar, munosabat va e'tiqodlarni o'z ichiga oladi. Texnologiya va Internet o'quvchilar uchun Adler orzu qila olmaydigan yangi muammolar va imkoniyatlarni keltirib chiqaradi. Ma'lumot turli xil shakllarda mavjud (masalan, an'anaviy elektron kitoblar, e-pub kitoblari, animatsiyalar, skrinshotlar, podkastlar, audiokitoblar, videolar, vebinarlar va ma'ruzalar). O'qish - bu faqat ma'lumotni qayta ishlashning alohida holati. Resurslarni qayta ishlash uchun Adler kitobidan ko'ra ko'proq umumiy, texnologiyaga asoslangan, bilimga asoslangan kognitiv tizim kerak.

Resursning yaxshi yoki sifatli bo'lishi nimani anglatishini diqqat bilan umumlashtirishga harakat qiling va ehtimol siz tarkibni baholash juda qiyin muammo ekanligini tushunasiz. Adlarning sxemasi diqqatga sazovordir, ammo u yetarli emas. Adlarning mutolaa qilish konsepsiyasining yana bir cheklovi shundaki, u bilimlarni qayta ishlashimizning eng muhim yashirin sabablaridan birini aniqlay olmaydi: ma'lumotlardan samarali foydalanuvchi bo'lish. "Kitobni qanday o'qish kerak" kitobining qismlari o'z vaqtida foydali bo'lgan. Yuqoridagi tanqid uning kitobini baholashga yordam beradi va bu turdagi kitobda nimani izlash kerakligini aniqlashga yordam beradi."⁶

Umuman olganda Mortimer Adlarning tanqidiy tahlili va tarbiyaviy g'oyalariga falsafiy, ma'rifiy va adabiy an'analarning kombinatsiyasi ta'sir ko'rsatdi. Uning ishi uchun asos bo'lib xizmat qilgan ba'zi asosiy g'oyalar va ta'sirlar bizning nazdimizda quyidagilar:

-Aristotel-tomistik an'ana: Adlarga donolikka intilish, ta'limning ahamiyati va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga urg'u beradigan falsafaning Aristotel-tomistik an'anasi chuqur ta'sir ko'rsatdi. Ushbu an'ana Adlarning bilim tabiati, aqlning

⁵ Kitoblar qanday o'qiladi. Mortimer J. Adler, Charlz Van Doren. Tarjimon J. Qodirov. - Toshkent: yangi asr avlodi, 2022. 424-b

⁶ <https://cogzest.com/2014/09/review-of-how-to-read-a-book-by-mortimer-adler/>

roli va intellektual fazilatlarni tarbiyalashda ta'limning ahamiyati haqidagi qarashlarini shakllanishida muhim rol o'ynadi.

-G'arb dunyosining buyuk kitoblari: "G'arbiy dunyoning Buyuk kitoblari" turkumining muharriri sifatida Adler adabiyot, falsafa, fan va tarixning klassik asarlarini o'rganishga qaratilgan liberal san'at ta'limi g'oyasini qo'llab-quvvatladi. Asosiy matnlar va g'oyalar bilan shug'ullanish muhimligiga urg'u Adlarning ta'lim falsafasini shakllantirib, har tomonlama va intellektual jihatdan qiziquvchan shaxsning rivojlanishini ta'kidladi.

-klassik liberalizm: Adlarga individual erkinlik, oqilona izlanish va demokratik fuqarolikni targ'ib qilishda ta'limning ahamiyatini ta'kidlaydigan klassik liberalizm tamoyillari ta'sir ko'rsatdi. Uning ta'lim g'oyalari, shu jumladan buyuk kitoblarga asoslangan asosiy o'quv dasturini targ'ib qilish ushbu liberal qadriyatlarni va ularning bilimli va ma'lumotli fuqarolarni tarbiyalashga ta'sirini aks ettiradi.

-Sokratik usul: Adler tanqidiy fikrlash va intellektual izlanishni rag'batlantirish uchun savollar berish va dialektik dialogga kirishishni o'z ichiga olgan Sokratik so'rov usuliga asos soldi. U Sokratik metod elementlarini o'zining ta'limiy yondashuviga qo'shib, ma'lumotni passiv qabul qilishdan ko'ra g'oyalar va matnlar bilan faol aloqani ta'kidladi.

-Ta'limni isloh qilish harakatlari: Adler o'z faoliyati davomida turli xil ta'lim islohotlari harakatlarida qatnashgan, o'quv dasturlari, pedagogika va baholash amaliyotidagi o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlagan. Uning g'oyalariga ilg'or ta'lim nazariyalari, shuningdek, ta'lim tengligi va imkoniyatlarini targ'ib qilish bo'yicha harakatlar ta'sir ko'rsatdi.

Umuman olganda, Adlarning tanqidiy tahlili va ta'lim g'oyalari turli xil ta'sirlar, jumladan falsafiy an'analar, adabiy asarlar, ta'lim nazariyalari va ijtimoiy harakatlar bilan shakllangan. Uning bilimga intilish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va liberal san'at ta'limini rivojlantirishga sodiqligi bugungi kunda o'qituvchilar va olimlar bilan rezonanslashishda ya'ni u Adlarning g'oyalari hali ham kuchli bog'langan va mavjudligini anglatadi. O'qituvchilar va olimlarga ta'sir qiladi, chunki ular ular o'z ishlari va e'tiqodlari uchun mazmunli, dolzarb va qimmatli hisoblanadi.

Mortimer Adlarning to'g'ri mutolaa qilish haqidagi g'oyalari "Kitoblar qanday o'qiladi" kitobida asoslanganini hisobga olib ayni shu mazmundagi boshqa kitoblardan quyidagi muhim xususiyatlari bilan ajralib turadi deb hisoblayman:

1. Kompleks yondashuv: Adlarning kitobi boshlang'ich o'qishdan sintopik o'qishgacha bo'lgan turli darajadagi o'qishni qamrab oluvchi o'qish jarayonini

tushunish uchun keng qamrovli asos yaratadi. U nafaqat o'qish mexanikasini, balki tushunish, tahlil qilish va talqin qilish strategiyasini ham qamrab oladi.

2.Umrbod donolik: dastlab 1940 yilda nashr etilgan va 1972 yilda qayta ko'rib chiqilgan "Kitobni qanday o'qish kerak" kitobi vaqt sinovidan o'tdi va o'qish va tanqidiy fikrlash uchun tegishli va keng hurmatga sazovor qo'llanma bo'lib qoldi. Uning tamoyillari va texnikasi turli janrlarda, fanlarda va vaqt oralig'ida qo'llaniladi.

3.Adlerning yozish uslubi: Adlerning yozish uslubi aniq, ixcham va tushunarli bo'lib, murakkab g'oyalar va tushunchalarni keng auditoriyaga tushunarli qiladi. Kitob foydalanuvchilar uchun qulay bo'lib, o'quvchilar o'zlarining o'qish amaliyotlarida qo'llashlari mumkin bo'lgan amaliy maslahatlar va misollar bilan yaratilgan.

4.Faol o'qishga urg'u berish: faqat tushunish yoki tez o'qish texnikasiga qaratilgan o'qish haqidagi ba'zi kitoblardan farqli o'laroq, Adler matnni so'roq qilish, baholash va tanqidiy jalb qilishni o'z ichiga olgan faol o'qish muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv o'quvchilarni yanada mulohazali va zukko o'quvchi bo'lishga undaydi.

5.Klassik va zamonaviy manbalarning integratsiyasi: klassik va zamonaviy manbalarga asoslanib, Adler ko'plab adabiy, falsafiy va ilmiy an'analardan tushunchalarni birlashtiradi. Turli xil istiqbollarni sintez qilish orqali kitob har qanday mafkura yoki metodologiyadan ustun bo'lgan o'qishga yaxlit yondashuvni taklif etadi.

6.Amaliy mashg'ulotlar va misollar:Adlerning faol o'qish g'oyasi o'quvchilarga kitobda muhokama qilingan tamoyillar va usullarni qo'llashga yordam beradigan amaliy mashqlar va misollarni o'z ichiga oladi. Ushbu mashqlar asosiy tushunchalarni mustahkamlaydi o'quvchilarga o'qish ko'nikmalarini mashq qilish va takomillashtirish imkoniyatlarini beradi.

Umuman olganda, Mortimer Adlerning "Kitoblar qanday o'qiladi" asari aqlli o'qish uchun abadiy va keng qamrovli qo'llanmani taklif etadi, bu uni o'qishni tushunishni, tanqidiy fikrlashni va umumiy intellektual rivojlanishni rivojlantirishga intilayotgan har bir kishi uchun qimmatli manbaga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. NASSER, José Monir. Lendo Mortimer Adler como Mortimer Adler nos ensina a ler. In: ADLER, Mortimer J.; DOREN, Charles Van. Como ler livros: o guia clássico para a leitura inteligente. Tradução de Edward H. Wolff e Pedro Sette-Câmara. São Paulo: É Realizações, 2010. p.

2. An “Invitation to Learning”: Mortimer Adler’s How to Read a Book, Everyman’s Library, and the Ideal of a “Common Culture”.Caterina Domeneghini.Literary Imagination, Volume 25, Issue 1, March 2023, Pages 1–3, <https://doi.org/10.1093/litimag/imad011> Published:07 July 2023
3. MORTIMER J. ADLER E O MÉTODO DA LEITURA ANALÍTICA. Felipe Bezerra de Castro Oliveira.Kinesis,Vol.XII,dezembro 2020,p.65.
4. <https://www.thegospelcoalition.org/blogs/justin-taylor/how-to-read-book-rules-for-analytical/>
5. <https://cogzest.com/2014/09/review-of-how-to-read-a-book-by-mortimer-adler/>.
6. Kitoblar qanday o’qiladi.Mortimer J.Adler,Charlz Van Doren.Tarjimon J.Qodirov.-Toshkent:yangi asr avlodi,2022.